

لوح فشرده فهرست

نسخه‌های خطی

در گفت‌وگو با جعفر گلباز

طراح و مجری طرح

• گفت‌وگو: حسین فعال عراقی

• لطفاً بفرمایید طرح تهیه لوح فشرده فهرست نسخه‌های خطی را از چه زمانی شروع کردید و چه کسانی متولیان این طرح بودند و شما را در این زمینه ترغیب و تشویق نمودند؟

• ایده اصلی این کار یعنی تبدیل فهرست‌های نسخه‌های خطی به بانک اطلاعات و مکانیزه کردن آنها که قابل جست‌وجو باشد به صورت فراگیر در همه نسخه‌ها که فهرست شده در یک آلبوم گنجانده شود و در اختیار محققان قرار بگیرد، مربوط به جناب آقای مسجدجامعی بوده که سال ۱۳۷۴ در سمینار کتابداران مطرح کردند. این طرح، طرح بزرگی بود در رابطه با ترجمه فهرست‌های خارجی به زبان فارسی و جمع‌آوری فهرست‌های خارجی در واقع کل فهرس موجود در جهان به همه زبان‌ها و ترجمه اینها به فارسی و جمع کردن‌شان در یک مجموعه. البته یک بخش این طرح در مؤسسه دیگری انجام شد و سپس متوقف شد و دیگر ادامه پیدا نکرد. سال ۷۴ گذشت و خود من به عنوان فردی که در رابطه با تبدیل منابع علوم انسانی یعنی کتب مرجع به بانک‌های اطلاعاتی یک تجربه‌ای داشتم بویژه در رابطه با تبدیل

ما اعتقاد داریم که در ارتباط با خدمات‌رسانی، کار ما یک طرح ملی است جهت آسان کردن راه تحقیق برای پژوهش‌گران و محققان، و یک طرح ملی مسائل خاص خودش را دارد. کاری است که می‌خواهیم ابتدای به ساکن انجام بدهیم و تجربه انجام شده‌ای ندارد و تحقق بخشنده رؤیاهای محققان و مسئولین بخش فرهنگی ما بوده که ما این یکدست‌سازی روی نحوه فهرست‌نویسی را انجام بدهیم.

● این اولین تجربه کار شما بود؟

○ بله، اولین تجربه بود البته تجربه گرانبهایی بود که سه سال تمام به طور متوسط روزی ۱۰ ساعت با قرآن محشور بودیم و این طرح بزرگی بود که انجام شد و خوشبختانه الان آنطوری که من اطلاع دارم پرفروش‌ترین سی دی قرآنی است که تمام متن هم هست و درواقع یک چیز چند رسانه‌ای است و فقط صدا و تصویر نیست بلکه متن کامل همراه با تفاسیر مختلف مفسران شیعه داخل آن هست.

تفاسیر شیعه به بانک اطلاعات جامع که الان در دسترس محققان هست و استفاده می‌کنند که در آن کار بخش تفاسیر فارسی و عربی را به عهده داشتم ما ۶۴۰ جلد تفسیر قرآن را داخل یک سی دی به صورت قابل رجوع در کنار ۳۰ ساعت صوت استاد پرهیزگار ارائه دادیم و این یک تجربه گرانبهایی برای من بود. سه سال ما با همکاران روی آن کار کردیم که متولی آن کار خود وزارت ارشاد اسلامی و خانه کتاب بود و ما مجری بودیم.

● در این جا فقط تفاسیر شیعه بود یا کل تفاسیر؟

○ بنای کار در ابتدا بر این بود که کل تفاسیر باشد ولی به دلیل گستردگی این طرح فقط بر روی تفاسیر شیعه انجام شد.

● فکر می‌کنم اولین کار در این زمینه باشد.

○ بله، با این حجم تنها این کار هست. کارهای دیگری در این زمینه انجام شده مثلاً فرض کنید که فقط تفسیرالمیزان را انجام داده‌اند یا چند تفسیر مشهور در صورتی که در این جا تفسیرالمیزان که اصلش به عربی است و ترجمه فارسی هم شده و دیگر تفاسیر عربی وجود دارد تا هم برای اساتید حوزه و دانشگاه قابل استفاده باشد که می‌خواهند به طور تخصصی همه تفاسیر شیعه را استفاده کنند هم برای دانش‌آموزان که می‌خواهند تفسیر آسان یا تفسیر نمونه را مطالعه کنند.

● چند جلد بود؟

○ ۶۴۰ جلد بود. یعنی ۶۰ دوره تفسیر، از قدیمی‌ترین تفسیر تا جدیدترین تفسیری که در سال ۷۴ چاپ شد یعنی تفسیر راهنمای جناب آقای هاشمی رفسنجانی، البته جلدهایی که تا سال ۷۴ از آن تفسیر چاپ شده بود. حتی تفسیرهای ناتمام دیگر تا مجلدی که چاپ شده بود ما آوردیم که قرار بود که بعداً نسخه‌های بعدی که بیرون می‌آید این نواقص تکمیل شود. منظور از این که فرمودید که سابقه کار به کجا برمی‌گردد من این تجربه را داشتم که با یک روش ابداعی این تفسیرها داخل این بانک برود و شما بتوانید از طریق آیات قرآنی که موردنظرتان است این ۶۴۰ جلد تفسیر مختلف را در کنار هم ببینید یعنی شما حتی می‌توانستید یک کلمه از قرآن را انتخاب کنید حتی می‌توانستید ریشه یک کلمه عربی را در نظر بگیرید و بعد کلماتی که از این ریشه ساخته می‌شود را تک تک نگاه بکنید و به منظورتان برسید.

● خوشبختانه استقبال خوبی هم از این کار شد.

○ بله خود من به اصطلاح حالا می‌گویم که افتخار داشتم در این زمینه مسئولیتی داشتم. درواقع تجربه‌ای که ما در این زمینه داشتیم پایه‌ای شد برای تبدیل منابع و ماخذ تحقیقات و پژوهش به خصوص در زمینه علوم انسانی. همین‌طوری که عرض کردم با آن پیشنهاد اولیه و هسته اولیه، فکر تبدیل نسخه‌های خطی به یک بانک اطلاعات به ذهنم خطور کرد. البته به صورت قابل استفاده برای

پژوهشگران در تمام زمینه‌ها به خصوص زمینه‌های علوم انسانی تاریخ، جغرافی، علوم پایه، ریاضی، نجوم و به طور خاص تاریخ علم که منابع اولیه تحقیقاتش نسخه‌های خطی است و دیگر کتابهای چاپی حداقل برای منابع دست اول تحقیق کمکی به این قضیه نمی‌کنند پس بهتر است که ما منابع اولیه تحقیق پژوهش را که همان نسخه‌های خطی است در دست داشته باشیم.

• در واقع سنگ زیربنای پژوهش همین چیزها هست.

○ بله. ما که می‌گوییم محققان و پژوهشگران باید خودشان با زمینه‌های فکر خودشان با اطلاعات خودشان سراغ منابع اولیه بروند نه منابع ثانویه پس چرا این باب مسدود شده و محققان با مشکلات عدید مواجه هستند؟ به خاطر اینکه دستیابی به منابع اولیه راحت نیست! این است که من در یک جایی دیگر گفتم که صابون این کار یعنی سختی‌ها و مشکلاتش به تن همه محققان خورده هر کس آمده یک تحقیق زیربنایی و پایه‌ای را انجام بدهد دیده که باید فلان نسخه را ببیند. ولی به کتابخانه‌ای رفته، دیده آن نسخه به اصطلاح موجود نیست یا ناقص است؛ برای پیدا کردن هر کدام با هزار مشکل و کمبود ساعات قرائت‌خانه‌ها و ساعات بخش مراجع روبرو شده چون ببینید این کتابها کتابهای خاص و نادری هست از چاپ بعضی از آنها نزدیک ۷۰ سال می‌گذرد چون اولین فهرست نسخه خطی که مربوط به آستان قدس است در سال ۱۳۰۵ چاپ شده به نام فردی شاهزاده اکتایی نامی که این را نوشته و این اولین فهرست نسخه‌های خطی است. حساب کنید تا الان اینها کتابهای نادری هستند که به اصطلاح دور از دسترسند یک محقق با توجه به مشکلات خاصی که هر فردی دارد در درگیری‌های کاری، چقدر فرصت دارد که تک تک این فهرست‌ها را نگاه کند با همه این مشکلاتی که هست و البته همه محققان می‌دانند و گفتنش هم اطلاع کلام است و راه‌حلش، جمع‌آوری فهرست نسخه‌های خطی و تبدیل آنها به بانک اطلاعاتی می‌باشد که خوشبختانه در ایران سالهاست که انجام می‌شود. حالا در کنار این کار، مطالب و مشکلاتی که خدمتتان عرض کردم در ایران توجه به فهرستهای نسخه‌های خطی و توجه به جمع‌آوری اینها و تبدیلشان به بانک اطلاعات، در تمام دنیا منحصر به فرد است؛ این را من نمی‌گویم از قول آقای دکتر شریفی مسئول سابق بنیاد الفرقان در لندن می‌گویم که در رابطه با نسخه‌های خطی به صورت جهانی کار می‌کنند و نخستین کتاب بررسی‌های جهانی نسخه‌های خطی را آن بنیاد به سرپرستی ایشان تهیه کردند. وی وقتی که مسئول آن بنیاد بودند می‌گفت من در رابطه با نسخه‌های خطی به تمام دنیا رفتم، چه آسیا چه اروپا چه آمریکا چه آفریقا هیچ کجا حجم کاری که انجام می‌شود چه از نظر تحقیقات چه از نظر چاپ فهرست‌ها مثل ایران نیست؛ خوشبختانه در ایران به میراث مکتوب چه از طرف محققان چه از طرف مسئولان توجه هست و کار پر حجمی دارد انجام می‌شود.

• یعنی منظور ایشان این بوده که فهرست‌نویسی نسخه‌های خطی در ایران با دقت خاصی انجام می‌شود یا تعداد نسخه‌های خطی زیاد است؟

○ بله. تعداد نسخه که زیاد هست و زیاد بودن تعداد نسخه‌های خطی حجم دارایی‌های ما را می‌رساند اما حجم فعالیت‌های ما را که نمی‌رساند ولی کوشش و تلاش در رابطه با معرفی این نسخه‌های خطی مقصود است، چون شما مستحضرید که نسخه‌های خطی تا وقتی به وسیله کارشناس معرفی نشده‌اند مثل یک راز سربه مهر است و قابل استفاده عموم نیست و یک خواصی و تعداد خیلی کمی از محققان آن هم محققان قدیمی ما هستند که می‌توانند از نسخه‌های خطی استفاده کنند. مثلاً در خطوط مختلف مشکل افتادگی ابتدا و انتها مشکل مشخص نبودن نام مؤلف، نام کاتب، چون به هر حال این روش شناسنامه‌نویسی در آن روزگار رسم نبوده و هر نسخه خطی هم ۳۰۰ سال، ۴۰۰ سال، ۵۰۰ سال بستگی به قدمتش ۶۰۰ سال به مرور زمان دست به دست گشته و چه حوادثی بر یک نسخه گذشته تا به دست ما رسیده - حالا سالم یا به اصطلاح با افتادگی ابتدا و انتها - ولی این را می‌خواهم خدمتتان عرض کنم که در رابطه با معرفی نسخه خطی اینجا خیلی خوب فعالیت شده است. ما اساتیدی را داریم که عمر پنجاه، شصت ساله هفتاد ساله کار روی نسخ خطی دارند و تمام زندگی‌شان را وقف کردند؛ از پیشکسوت فهرست‌نویسان حاج آقا بزرگ تهرانی صاحب الذریعه تا پسرانشان آقای احمد منزوی و آقای علی‌نقی منزوی، استاد رجب‌شاه، استاد حائری، مرحوم استاد محمدتقی دانش‌پژوه، آقای حسینی اشکوری که فهرست‌های کتابخانه مرعشی و فهرست‌های دیگری را ایشان زحمتش را کشیدند و الان فرزندان ایشان هم در مجموعه‌ای دارند فعالیت می‌کنند، مرحوم آقا عزیز طباطبائی خدا رحمتشان کند ایشان در نسخ خطی یک بانک اطلاعات زنده بودند؛ مرحوم آقا عزیز طباطبائی به قدری حافظه سرشار و قوی داشتند وسالها در خدمت مرحوم حاج آقا بزرگ در نجف و دیگر شهرهای عراق ایشان تلمذ کردند و در تهیه الذریعه کمک ایشان بودند. بعد هم که به صورت مصاحبت که به ایران تشریف آوردند، تحقیقاتشان را ادامه دادند متأسفانه فوت ایشان خیلی زودرس بود و محققان محروم شدند. همیشه در خانه‌شان به روی محققان و پژوهشگران باز بود. اگر که کتابی را می‌خواستند تصحیح کنند ایشان خودشان به سعه صدر و تمام اطلاعاتشان را حتی فیش‌برداری‌هایی را که در آن زمینه کرده بودند به طور رایگان در اختیار محققان قرار می‌دادند و مهم‌نبود که این محقق یک دانشجوی کارشناسی ارشد ناشناس است یا یک فرد بسیار خاص و نویسنده معروف، اصلاً برای ایشان اهمیت نداشت و کمک می‌کرد و در واقع الهام‌دهنده ما برای این کار بعد از مرحوم حاج آقا بزرگ تهرانی، خود آقا عزیز طباطبائی بود که به نظر من آن جوری که باید و شاید چهره ایشان و خدمات ایشان هنوز برای محققان شناخته نشده است. این مجموعه فعالیت‌های این اساتید و سایر نویسندگان و بزرگان است که در رابطه با تصحیح نسخ خطی فعالیت کردند. خوب تصحیح در واقع زنده کردن یک اثر مهجور است دوباره‌نویسی آن، بازخوانی آن،

می‌کنیم و یک جا قابل جست‌وجو می‌کنیم؛ ابتدا این نسخه‌های خطی باید شناسایی شود، فهرست شود، چاپ شود بعد در اختیار ما قرار گیرد. ما الان فهرست‌های نسخه‌های خطی چاپ شده تهران را به صورت کامل در این بانک اطلاعات داریم.

● یعنی شما مستقیماً با کتابخانه‌هایی که نسخه‌های خطی دارند سر و کار ندارید بلکه منبع و مأخذ شما فهرست‌هایی است که آنها نوشته‌اند؟

○ بله. تنها با محصول و منابع آنها و یعنی فهرست‌های نسخه‌های خطی که چاپ شده سر و کار داریم چون فهرست‌هایی هست که الان دست‌نویس هست اینها قابل استفاده‌ی منیست ما چون آدرس می‌دهیم به محقق به جلد و صفحه مورد نظرش را وقتی به جلد و صفحه آدرس می‌دهیم، حتماً باید کتاب چاپ شده‌ای باشد.

● جناب آقای گل‌باز بعد از این که این کار را در حوزه کتابخانه‌های تهران انجام دادید آیا می‌خواهید تمام کتابخانه‌ها و فهرست نسخ خطی کتابخانه‌های سراسر کشور را پوشش بدهید و در این بانک اطلاعاتی بیاورید یا نه و سؤال بعدی این که در کار بعدی شما در این زمینه کدام شهرها در اولویت قرار می‌گیرد؟

○ از ابتدا صحبت اولیه ما با سازمان چاپ و انتشارات کلیه فهرست‌های نسخه‌های خطی چاپ شده در ایران بوده و کار اولیه را ما با تهران شروع کردیم. زیرا مجموعه قابل توجهی از نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های تهران است. بنابراین از تهران شروع کردیم و الان تهران به اتمام رسیده برنامه بعدی و قدم بعدی ما شهرستانها هستند در شهرستانها دو قطب بزرگ مشهد و قم را داریم ولی گام بعدی ما کل شهرستانهاست. اولویت خاصی برای شهری در نظر نداریم و ان‌شاءالله در قدم بعدی بعد از قم و مشهد تمام شهرستانها را به امید خدا تحت پوشش این مجموعه قرار می‌دهیم.

● در مورد کتابخانه‌های خارج از کشور چه تصمیمی دارید آیا در این زمینه قدمی می‌خواهید بردارید یا نه؟

○ عرض کردم خدمتان که ما برای خارج از کشور تازگی یک کاری انجام دادیم که پایه و اساسش زحمات مرحوم استاد دانش‌پژوه و آقای استاد ایرج افشار است که این دو بزرگوار و چند تن دیگر از محققان و پژوهشگران در طی ۲۰ سال با مراجعه به کتابخانه‌های خارج از کشور نسخه‌های خطی فارسی و عربی موجود در کتابخانه‌های خارج از کشور را به صورت گلچین و نمونه‌ای در نشریه نسخه‌های خطی دانشگاه تهران معرفی کرده‌اند.

● فکر می‌کنم در ۱۲ مجلد به صورت مجزا چاپ شده است؟
○ بله اینها در ۱۲ مجلد طی ۲۰ سال چاپ شد و بعد متوقف شد و ادامه پیدا نکرد در حقیقت این کار تا وقتی که آقای افشار در دانشگاه تهران حضور داشتند ادامه پیدا کرد. این مجموعه بسیار مجموعه ارزشمندی است متأسفانه نمایه و فهرست قابل استفاده‌ای

نمایه‌نویسی بر آن کمک می‌کند که یک محقق یک نسخه خطی را که شاید اگر تلاش کند ده صفحه از آن را نتواند مطالعه ساده بکند؛ آنها با تخصص و کارشناسی که روی نسخه انجام می‌دهند و مقایسه‌ای که با سایر نسخ می‌کنند این مجموعه فعالیتها، فعالیت‌های گرانمایی است که در ایران با حجم گسترده انجام شده است.

● به خاطر همین هست که ما خوشبختانه فهرست‌های نسخ خطی زیادی داریم که از افراد مختلف در این زمینه انجام داده‌اند؟
○ بله. آماری که هست الان بیش از ۴۰۰ عنوان تعداد نسخه‌های خطی هست که به چاپ رسیده و در واقع روز به روز و شاید هر ماه هم یک یا دو فهرست به این مجموعه اضافه می‌شود چون که فهرست‌نویسان پرنرزی و جوانی به این مجموعه اضافه شده‌اند که کتاب و نسخه‌های خطی ناشناخته را به محققان معرفی می‌کنند اما متأسفانه دسترسی به اینها مشکل است.

● بنابراین راه حل این مشکل چیست؟

○ راه حلش جمع کردن اینها در یک سی دی در یک لوح فشرده قابل جست‌وجو است. که این فکر اولیه‌اش هم مربوط به آقای مسجدجامعی وزیر محترم فرهنگ و ارشاد اسلامی است که در رابطه با اجرا از سال ۷۹، در رابطه با ترجمه تمام فهرست‌های خارجی به زبان فارسی که متوقف شد و به نظر من سنگ بزرگی بود که نشانه زدن بود.

● یعنی آن کار متوقف شد؟

○ بله. چندسال متوقف شد. برای بخش ایران من پیشنهاد کار را به سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد دادم و گفتم من با تجربه کاری که روی تفاسیر داشتم این توانایی را دارم که این کار را انجام دهم و خوشبختانه سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد قبول کردند که در مرحله اول پنج کتابخانه بزرگ کتابخانه ملی، کتابخانه ملک، کتابخانه کاخ گلستان، (کتابخانه سلطنتی سابق) کتابخانه سنا (کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی) به عنوان شروع انجام شود و موافقت سازمان چاپ و انتشارات را گرفتیم که در این کار طراحی و اجرا با من باشد یعنی با موسسه نمایه‌ساز و صاحب امتیاز سازمان چاپ باشد. در مرحله اول این کار را شروع کردیم و خوشبختانه توانستیم به سرانجام برسانیم و بعد طی ۴ مرحله تا امسال که سال ۸۲ است ما توانستیم ۱۲۰ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های تهران را در این بانک اطلاعات وارد کنیم و قابل جست‌وجو کنیم و از روش‌های مختلف در دسترس محققان قرار دهیم.

● پس الان کل نسخه‌های خطی که در کتابخانه‌های تهران موجود است با این بانک اطلاعاتی شما کار فهرست‌نویسی‌اش تمام شده؟

○ خیر. من تصحیح کنم. کار ما فهرست‌نویسی نیست. بلکه کار ما تبدیل فهرست‌های چاپ شده است به بانک اطلاعات است. یعنی در واقع بهتر است بگوییم ما این فهرست‌ها را به کتاب الکترونیک تبدیل

بر این زده نشد و در دسترس هم نبود ما آمدم این را به صورت کامل در کنار نسخه‌های خطی ایران در کنار کارمان با یک تفکیک جغرافیایی انجام دادیم که کشورهای مختلف را به صورت کشور، شهر، مرکز و کتابخانه آن جدا و تفکیک کردیم و الان اطلاعات ۲۶۵ مرکز نگهداری نسخه‌های خطی در کل دنیا را در کنار مجموعه‌های کتابخانه‌های تهران وارد کردیم در واقع اطلاعات ۲۶۵ مرکز خارج از ایران هم جزو این اطلاعات هست. که اینها - ان شاء الله - پایه‌ای شود برای بعدها که ما اطلاعات دیگر کشورها را به اینها اضافه کنیم.

• اهداف بلند مدت شما و نحوه خدمات‌رسانی به محققان ایرانی

و خارجی چگونه است؟

○ در رابطه با اهداف بلندمدت زیاد صحبت کردن شاید درست نباشد ولی یک جای دیگر هم نوشتیم که به طبع جوانی آرزوی دراز بر جوانان عیب نیست!

ولی ما با همین تجربه ۱۰ ساله در این زمینه به این نتیجه رسیدیم که کارهای کوچک، شدنی‌تر و عملی‌تر است. برای همین از تهران شروع کردیم. حتی نه از تمام تهران بلکه باترس و لرز از ۵ کتابخانه اصلی و قدیمی شروع کردیم. کتابخانه ملی و ملک کاخ گلستان، کتابخانه مدرسه سپهسالار سابق (مدرسه عالی شهید مطهری فعلی) و کتابخانه سنا (کتابخانه شماره ۲ مجلس شورای اسلامی) و اصلاً امیدی نداشتیم این پنج کتابخانه به ۲۰ کتابخانه و این ۲۰ مجلد به ۱۲۰ مجلد برسد. درست است که اهداف بلند مدت را مطرح کنیم ولی چه خوب است که از کارهای کوچک و هسته اولیه شروع کنیم. و به تجربه ثابت شده است که خیلی دور را نگاه نکنیم. بنابراین با اتمام کار در تهران نظر ما این است که تمام ایران پوشش داده شود. بنابراین وقتی تهران را تمام کردیم نظر را با حل مسائل و رفع موانع به لطف خدا تمام شهرستان‌ها را انجام می‌دهیم. اگر این کار انجام شد و ما توانستیم اعلام کنیم فهرست تمام نسخه‌های خطی ایران را ما داخل این بانک داریم و قابل جست‌وجو است، آن بخشی از خارج کشور را که مرحوم دانش‌پژوه کار کردند و ما داخل این مجموعه آوردیم را گسترش می‌دهیم یعنی ایشان رفتند چین یک سری از نسخه‌ها را به صورت نمونه‌ای و گلچین یادداشت کردند و منتقل کردند و ما آوردیم و اکنون قابل جست‌وجو است.

اگر که محقق دیگری پیدا شد و یا با رابطه‌ای که با آنها پیدا کردیم اطلاعات اضافه‌ای به این مجموعه خواستند بدهند ما آن اطلاعات را منتقل می‌کنیم. در واقع مستدرکی برای اطلاعات مرحوم دانش‌پژوه ایجاد خواهیم کرد ولی این در مراحل بعد از ایران قرار دارد. اولویت اول با کتابخانه‌های تهران و بعد شهرستان‌های ایران است.

• حالا این نحوه اطلاع‌رسانی می‌تواند با محققان داخلی و

خارجی به نوعی به شکل دیگر از طریق پایگاه اینترنتی باشد؟

○ بله، همین طور است. ببینید ما سه نوع امکان خدمات‌رسانی با

همفکری مسئولین سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی و پیشنهاد خود جناب آقای قدیم‌زاده پیش‌بینی طراحی کردیم.

یکی به صورت شبکه‌ای که خیلی گسترده و تمام امکانات این نرم‌افزار برای بانک اطلاعات قابل استفاده است. روی شبکه کتابخانه، یعنی بخش اطلاع‌رسانی کتابخانه و مراجعه‌کنندگان به آنجا مراجعه و استفاده می‌کنند به صورت شبکه‌ای است، مثلاً چند کاربر در یک زمان می‌توانند به شبکه وصل شوند و از اطلاعات استفاده کنند.

یکی به صورت تک کاربر است. لذا ما این پیش‌بینی می‌کردیم که محققانی هستند که در ساعات دیگر می‌خواهند با این مجموعه اطلاعات فهرست‌ها کار کنند و از این اطلاعات استفاده کنند. این CD را به صورت تک کاربره برای آنها طراحی کردیم. یکی هم به صورت «وب سایت» روی اینترنت که این دیگر خیلی عمومی است و برای محققان داخل و خارج از کشور قابل دسترسی است.

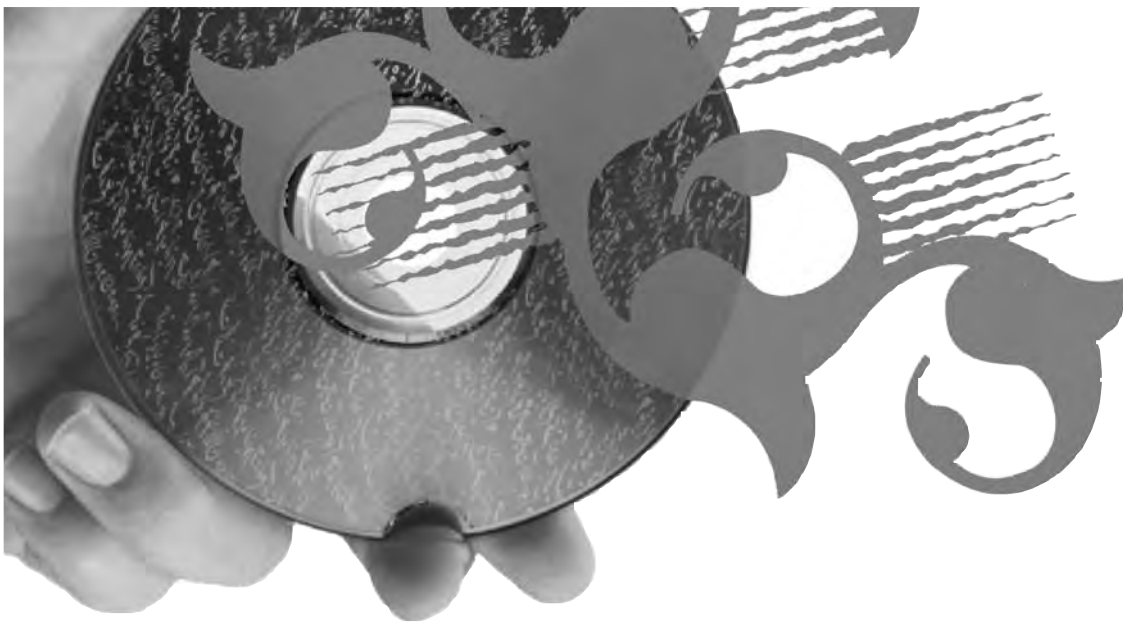
• مسائل و محدودیت‌ها و مشکلات اجرایی برنامه‌های شما

چیست و چگونه در رفع آن تلاش کردید؟

○ ما اعتقاد داریم که در ارتباط با خدمات‌رسانی، کار ما یک طرح ملی است جهت آسان کردن راه تحقیق برای پژوهش‌گران و محققان، و یک طرح ملی مسائل خاص خودش را دارد کاری است که می‌خواهیم ابتدای به ساکن انجام بدهیم و تجربه انجام شده‌ای ندارد و تحقق بخشنده رؤیاهای محققان و مسئولین بخش فرهنگی ما بوده که ما این یکدست‌سازی روی نحوه فهرست‌نویسی را انجام بدهیم. البته هنوز هم این یک طرحی است که وفاق جمعی نیست. یک گروهی مخالفند و می‌گویند چه لزومی دارد که یکدست باشد و گروه موافق می‌گویند بهتر است باید یکدست باشد.

مثل کتاب‌های چاپی که الان یک دست شده، فهرست‌نویسی نسخ خطی هم یکدست بشود. حالا من دیگر نمی‌خواهم اطالۀ کلام بشود. مشکلات برای یکدست کردن چند نوع روش فهرست‌نویسی زیاد داشتیم. ولی یک چیز را پایه قرار دادم و اعتقاد شخصی‌ام بوده و هنوز هم معتقدم و ما اجرا کردیم. در عمل با مشورت بعدی با محققان و پژوهشگران دیدیم که تصمیم ما درست بوده، این که ما با استفاده از امکاناتی که تکنولوژی جدید و رایانه در اختیار ما قرار می‌دهد، تمام این سلیقه‌ها را ضمن این که خصوصیت فردی‌شان حفظ می‌شود و در کنار هم بیاوریم؛ یعنی یکدست‌سازی در مجموعه بانک اطلاعات ما به معنای حذف چیزی نبوده است.

ما همه نکته‌ها، همه ریزه‌کاری‌ها، همه متن فهرست که کامل است را آوردیم، فهرست‌نویس‌های مختلف، فهرست نگارهای مختلف در کنار هم قرار دارد. ضمن این که دسترسی به آنها به صورت بک‌نواخت و یکدست شده انجام گرفته است؛ یعنی ما آمدم جمع بین سلیقه‌ها را انجام دادیم. یکدست کردیم، ولی هیچ چیزی را حذف نکردیم. اطلاعات و نوشته‌های طولانی یا کوتاه فهرست نگارها حفظ

شده، ولی دسترسی به آنها امکان‌پذیر است.

• در عین حال که چیزی را حذف نکردید، چیزی را هم فکر نمی‌کنم اضافه کرده باشید؟

○ اصلاً اضافه نکردیم. ما خودمان را در مقامی ندیدیم که یک کلمه یا یک حرف به نوشته استاد حائری، استاد منزوی، یا استاد افشار و مرحوم دانش‌پژوه اضافه یا کم کنیم. چون ما کارمان کار فهرستنویسی نبوده، ما نسخه‌شناس نیستیم.

در واقع کار ما جمع کردن اینها و تبدیل به کتاب الکترونیک و کتاب اطلاع‌رسانی است و در دسترس قرار دادن اینها کار ما بوده.

بقیه این مطالب را به عهده محققان گذاشتیم.

همان کاری که در تفاسیر انجام شد.

اینها را کنار هم قرار دادیم. به ما انتقاد می‌شد که در فهرست اغلاط زیادی وجود دارد اتفاقاً یکی از استادان فرمودند: چرا اغلاط را دارید مکانیزه می‌کنید؟ چرا باید غلط‌های فهرست‌ها تکثیر بشود؟ چرا باید این اغلاط جهانی بشود؟

خوب این عقیده‌ای است ولی نظر شخصی من و عده زیادی از محققان این است که اگر ۱۰ غلط در کنار هزاران کلمه و اطلاعات درست وجود دارد، چرا ما باید به خاطر ۱۰ غلط آزارش این اطلاعات چشم ببوشیم.

به هر حال اطلاعات فهرست‌ها هم به تبع افزایش اطلاعات فهرست‌نگار آنها افزوده یا کم می‌شود.

یک فردی وقتی کاری را شروع می‌کند که ۲۵ یا ۳۰ سالش است، اطلاعات خاصی دارد. در طی این ۵۰ سال عمرش به مرور که اطلاعات زیاد می‌شود اطلاعات قبلی خود را شاید تصحیح می‌کند. شاید نقد می‌کند یا شاید اصلاً حذف می‌کند. می‌گوید من اینجا کاملاً

اشتباه کردم ولی اینها به چه صورت استفاده‌اش امکان‌پذیر است؟

به این صورت که همه اینها را شما در اختیار محققان قرار بدهید. یک مستدرک، یک ذیل، یک پیوست، یک چیزی می‌تواند آن اشکال را رفع کند. یک پیوستی که چاپ شده، و خود آن محقق بعد از ۲۵ جلد فهرستنویسی می‌تواند در یک جلد تمام آن اشکالات را لیست کند و به عنوان مستدرک بیاورد. چون اطلاعات هم زنده است و روز به روز اضافه می‌شود. هر فردی اطلاعات جدیدی به دست می‌آورد و ممکن است به اشتباهاتش در گذشته پی برده باشد.

اینها دلیل نمی‌شود که ما اینها را جمع نکنیم و قابل استفاده

محققان نکنیم. آن در آینده اتفاق خواهد افتاد. این اعتقاد من هست که اینها فقط فهرست نیستند؛ اینها لیست خام‌نام کتاب، نام مؤلف نیستند؛ اینها دایرةالمعارفی از علوم مختلف است که به اسم فهرست در داخل این ۴۰۰ عنوان کتاب جمع شده، شما ملاحظه کنید مرحوم شیرازی در فهرست کتاب‌های سپهسالار اطلاعات ارزشمندی را فقط در رابطه با شروح نهج‌البلاغه در بیش از ۴۰ صفحه جمع‌آوری کرده است محققى اگر بخواهد این کار را انجام بدهد بیش از ۶ ماه باید کارپرحجمی را انجام بدهد که برود همه شروح را جمع کند.

ایشان چند نسخه نهج‌البلاغه در سپهسالار بوده که می‌خواستند آنها را معرفی کنند و در کنار اینها آمده سایر اطلاعات نسخ نهج‌البلاغه و شروح بر نهج‌البلاغه را جمع‌آوری کرده که کار درستی بوده است.

یک عده می‌گویند که جایش اینجا نبوده این مقاله علمی بوده درست است که نبوده... ولی الان که این مقاله ارزشمند در این فهرست هست، پس ما الان از آن استفاده می‌کنیم. حال این که نقد کنیم، بله فهرست باید مختصر و مفید باشد، جامع و مانع باشد. نباید مقاله علمی داخل فهرست باشد، بله درست است. ولی الان یک همچنین مقاله ارزشمندی مهجور و ناشناخته در یکجا مانده، پس ما باید این را در اختیار دیگران قرار بدهیم. اعتقاد ما این بوده که کلمه به کلمه این فهرست‌ها یک لزوم و فایده‌ای در آن از طرف فهرست‌نگار دیده شده است و با استفاده از تکنولوژی جدید هم استفاده از اینها هم ممانعت و محدودیتی ندارد. مثل چاپ نیست که شما اگر بخواهید چاپ کنید حجیم بشود یا هزینه چاپ و کاغذ بالا برود. دیگر برای تکنولوژی جدید واقعاً حجم اطلاعات قابل توجهی نیست و امکان‌پذیر است و ما انجام دادیم.

هم به صورت طبقه‌بندی شده دسترسی به این اطلاعات وجود دارد و هم به صورت مطالعه صفحه به صفحه. ما پیش خودمان می‌گفتیم که شاید محقق اعتقادی به تقسیم‌بندی‌های ما نداشته باشد. می‌خواهد مطالعه کند و تورق کند. صفحه به صفحه بخواند این یک نوع مطالعه است. حتی در فهرست‌هایی که به صورت موضوعی نگاشته و تنظیم شده بسیار این تورق ارزشمند است از لحاظ این که همه نسخه‌هایی تاریخی یکجاست، نسخه‌های فلسفی یکجاست. محقق می‌خواهد اینها را ببیند، مورد خاصی ندارد؛ یعنی این پیش‌بینی ما بود که یک محقق گاهی با معلومات خود و گاهی اوقات با

مجهولاتش خود سراغ فهرست می‌رود.

مثلا در مقاله‌ای دیده که راجع به این نسخه خطی در سه جا منبع ذکر شده یکی در کتابخانه ملک و یکی در کتابخانه مرکزی و یکی در کتابخانه ملی.

این الان معلوماتش است و با این معلومات می‌خواهد برود کتابخانه مرکزی و جلد سه، صفحه ۱۲۰ آن نسخه خطی را مطالعه کند. ما این امکانات را در بانک اطلاعاتی برای محقق فراهم کردیم که بیاید کتابخانه ملی آن جلد را بردارد صفحه ۱۲۰ را باز کند و ببیند در رابطه با این مقاله‌ای که منبع ذکر شده چه مطلبی آمده یک موقع اطلاعاتی ندارد. با مجهولاتش می‌خواهد مقاله‌ای در مورد پیشینه کتابت یا پیشینه ریاضی یا نجوم بنویسد اینجا یک کلمه ریاضی نام یک ریاضی‌دان در ذهن اوست و یا یک اصطلاح؛ یا کلمه خاص ریاضی، اینها منابع جست‌وجو و کلید واژه‌های اوست. این امکانات هست که به این کلید واژه‌ها مراجعه و مطلب مورد نظرتان را پیدا کنید.

• جناب آقای گل‌باز، باز خورد و عکس‌العمل‌های مختلفی که از برنامه‌های شما سود هستند چگونه بوده و چه پیشنهادهایی به شما در جهت تکمیل آن اظهار داشته‌اند؟

○ ما از ابتدای شروع کار برای معرفی این برنامه تقریباً از سال ۷۹ نمایندگان‌های اطلاع‌رسانی و نمایشگاه‌های کتاب شرکت کردیم و در آنجا مراجعه حضوری با محققان و پژوهشگرانی را که مورد خاصی برای جست‌وجوی در فهرست نسخه‌های خطی داشتند، برای خودمان مغتنم می‌شمردیم برای این که کاربر خودمان را حضوراً می‌دیدیم و این کمک می‌کرد که ما روش‌هایمان را اصلاح کنیم. عکس‌العمل‌ها خیلی خوب و مشوق ما بودند در این طرح بارها شد که محققان و اساتید می‌فرمودند که برای پیدا کردن همین جدولی که برای ما جست‌وجو کردید و پرینت گرفتید و به ما دادید ما باید برای این یکی دو ورق در کتابخانه‌های دیگر سه یا چهار ماه وقت صرف می‌کردیم تا این را پیدا می‌کردیم.

هیچ وقت یادم نمی‌رود که استاد دکتر شفیعی کدکنی به نمایشگاه کتاب تشریف آوردند و جست‌جویی داشتند راجع به منطق الطیر عطار. خیلی متعجب و خوشحال شدند که طی سال‌ها نسخه‌هایی که پیدا کردند اینجا یکجا در طی یک ثانیه چاپ شد و این باعث دلگرمی و ایجاد انگیزه بیشتر در ما بوده است.

یا مثلاً حجت‌الاسلام آقای رسول جعفریان که از محققان پرتلاش در حوزه تاریخ می‌باشند. ایشان مرتب ما را تشویق می‌کنند و گاهی اوقات اگر مطلبی بوده ما در خدمتشان بودیم. اساتید دیگر، کارشناسان بخش‌های نسخه‌های خطی، حوزه تاریخ علم، به خصوص که در نمایشگاه‌ها و از طریق مقالات معرفی شده با این برنامه آشنا شدند از کتابخانه‌های مجلس، ملک، دانشگاه تهران، و از مراکز مختلف، داخل و خارج کشور تماس می‌گیرند و ما در حد وسعمان در خدمتشان بودیم و مواردی که در بانک اطلاعات داشتیم به ایشان دادیم.

• آیا رهنمود یا پیشنهاد خاصی در جهت تکمیل این طرح داشتند؟

○ در مراجعه حضوری کاربرهای این بانک، ایده‌ها و رهنمودهای مختلفی را گرفتیم که آنها را از سال ۷۹ در جهت اصلاح و بهبود روش‌های پاسخگویی به کاربرها به کار بردیم.

• آیا از سوی کتابخانه‌هایی که دارای مرکز نسخه‌های خطی می‌باشند با شما همکاری در خصوص اختیار نهادن فهرست‌ها جهت ورود اطلاعات شده یا خیر؟

○ با تجربه‌ای که من از جمع‌آوری فهرست‌ها داشتم می‌دانستم که بر فرض اگر هم که بخواهند همکاری کنند و خدمات بدهند، ندارند که بدهند. یعنی این فهرست نسخه‌های خطی این قدر کمیاب هستند که به صورت مازاد هم در اختیار خود کتابخانه نیست. همان نسخه‌ای است که دارند استفاده می‌کنند. علتش هم این است که سالها است از چاپ آنها گذشته و تعداد شمارگان آنها از همان ابتدا خیلی نبوده چون مخاطب خاص داشته ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ شمارگانشان بوده و در طی ۲۰ الی ۵۰ سال هیچ چیزش از اینها باقی نمانده است.

• فکر می‌کنم که این فهرست‌های نسخه خطی خیلی هم کم تجدید چاپ شده‌اند، این طور نیست؟

○ بله، همان طور که شما اشاره کردید خیلی به ندرت، کتابخانه ملی تجدید چاپ کرده‌اند، یک بخشی از کتابخانه دانشگاه تهران فکر می‌کنم این کار را کرده، کتابخانه ملی را اگر استثنا قرار بدهیم که در این اواخر با جلد گالینگور تجدید چاپ کردند. البته بدون بازنگری ولی بقیه کتابخانه‌ها فهرست نسخه‌های خطی‌شان را تجدید چاپ نکرده‌اند. وقتی که دیدم خود کتابخانه‌ها فهرست نسخه‌های خطی ندارند و اگر هم دارند ناقص است، من هم مراجعه محدودی داشتم خودم از روش‌های مختلف وارد شدم. از جمله با مراجعه به افرادی که مجموعه‌های کتاب‌های قدیمی داشتند و با تلاش خیلی زیاد توانستم مجموعه منحصربه‌فردی از فهرست‌های نسخه‌های خطی را جمع‌آوری کنم.

• اصولاً از طرف کتابخانه‌ها، پیشنهادهایی در جهت همکاری‌های مشترک و حمایت‌های ضمنی صورت پذیرفته؟

○ در رابطه با همکاری‌های مشترک پیشنهادهایی شده بود که ما استقبال کردیم اما در مراحل اجرایی با مشکلاتی برخورد کردیم که امکان‌پذیر نبود، ولی حمایت‌های ضمنی نه! متأسفانه من خودم واقف هستم که کتابخانه‌های ما خودشان بودجه‌های محدودی دارند که در کارهای روزمره خودشان با مشکل روبرو هستند این بود که حمایت از یک طرح ملی از طریق یک کتابخانه امکان‌پذیر نبود.

• آن پیشنهادهایی که در جهت همکاری مشترک بود چه بود؟
○ یک پیشنهاد از طرف کتابخانه مجلس بود. جناب آقای ابهری

ببینیم و مجدد با متن اصلی مقایسه کنیم؛ یعنی با وجود اغلاط چاپی فراوانی که در چاپ‌های قدیمی وجود دارد دیگر اینها را به فهرست نسخه‌های خطی اضافه نکنیم. حتی توانستیم تعداد قابل توجهی از غلط‌های چاپی را اصلاح کنیم. این بخش ورود اطلاعات است و بعد کنترل و مقایسه این اطلاعات وارد شده و بخش نرم‌افزارها.

● **برنامه شما برای انتشار آن به صورت CD چیست؟ و چه تبلیغاتی برای معرفی و فروش آن به کتابخانه‌هایی که به آن نیازمندند انجام داده‌اید؟**

○ انتشار و عرضه CD برعهده ما نیست. ما مجری و طراح کار بودیم. چون تمام حقوق مادی و معنوی این اثر طبق قراردادی که ما با سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی داریم، متعلق به صاحب امتیاز است. امیدوارم که خود جناب عالی زحمت بکشید و مصاحبه‌ای با مسئولان امر داشته‌باشید، دوست داشتیم در این مصاحبه مسئولان سازمان چاپ و انتشارات به طور مشترک حضور داشتند و خودشان پاسخگو می‌بودند که حالا ان - شاءالله - مصاحبه‌ای با ایشان داشته‌باشید و اطلاعات راجع به نحوه انتشار را از آن طریق سؤال کنید.

● **در مورد کتابخانه‌های خارجی چطور؟**

○ در بخش دورنما اشاره کردم برای گسترده‌تر کردن دسترسی به این اطلاعات بهترین روش همان حضور در صفحات وب و شبکه جهانی است. وقتی آنجا حضور پیدا کرد یعنی این اطلاعات منتقل شد خود به خود در معرض دید و استفاده همه دنیا از جمله کتابخانه‌ها هست. یعنی اگر کسی جست‌وجو کرد یک نسخه خطی را یا اسمش را یا کلید واژه‌ای که این‌سینا، در آن بود علامه مجلسی، یا هر فردی که به نوعی در نسخه خطی است در آنجا معرفی کردیم یکی از نتایج جست‌وجو بانک ما خواهد بود در آنجا دیگر محدودیتش برداشته‌شده و در اختیار همه قرار گرفته و ان - شاءالله - این مقدماتش انجام شده و اطلاعات منتقل می‌شود. فقط بحث اجرای نهایی است و اعلام آدرس که هنوز آدرس مشخص نیست که آن هم موکول به مسئولان سازمان چاپ و انتشارات است. البته مراحل اجرایش انجام شده که در مراحل نهایی هم - ان‌شاءالله - زمان و آدرس اعلام خواهد شد.

● **خوب جناب آقای گل‌باز آیا شما سابقه‌ای از نرم افزارهای خارجی مشابه در حوزه نسخ خطی دارید یا نه؟**

○ نخیر. مورد مشابه خارجی با بررسی‌هایی که انجام دادیم پیدا نکردیم ضمن اینکه کار روی فهرست نسخه‌های خطی فارسی یک کار خاص خودش را می‌طلبد. البته در یکی از همایش‌های نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس همراه آقای ریشارد، آقایی از فرانسه آمده بودند که یک کار بانک اطلاعات نسخه‌های خطی ولی خیلی محدود در رابطه با نسخه‌های موجود در کتابخانه ملی فرانسه را انجام داده بودند ولی فرصت زیادی نشد که ما به صورت مفصل صحبت کنیم چون ایشان بعد از همایش پرواز داشتند و باید می‌رفتند ولی

ریاست محترم کتابخانه مجلس پیشنهاد کردند یک بررسی کنیم که ببینیم از بانک اطلاعاتی که در کتابخانه مجلس هست و به صورت برگزیده، اطلاعات نسخه‌های خطی را در آن ریختند و الان برای کاربران خودشان اطلاعاتی را در اختیارشان قرار می‌دهند، این بانک اطلاعاتی چه کمکی می‌تواند به ما بکند؟ وقتی بررسی کردیم به این نتیجه رسیدیم که چون این اطلاعات برگزیده است و کامل نیست، کمکی به ما نمی‌کند و ما بنا را بر این گذاشتیم که تمام اطلاعات فهرست‌ها را داشته‌باشیم. در نتیجه ما سطر به سطر فهرست را حفظ کردیم. حتی اگر یک سطر ۱۰ کلمه دارد و یا پانویس دارد؛ به خاطر این که وقتی محقق می‌آید احساس کند که یک کتاب است. احساس نکند که چند تا اطلاعات را گزینش کردیم. حتی ما سطر بندی فهرست‌ها را به همان شکل در صفحه می‌آوریم تا کل اطلاعات در اختیار محقق قرار گیرد.

● **پس می‌توانیم بگوییم که این بانک اطلاعات شما در آینده می‌تواند به کتابخانه‌ها کمک کند و ضعف کار آنها را که به صورت گزینه انجام داده‌اند اصلاح کند؟**

○ البته اولین جایی که استفاده این نرم‌افزار است، کتابخانه‌هاست، محقق که می‌آید کتابخانه مجلس، و جست‌وجو می‌کند، می‌تواند همانجا تمام کتابخانه‌های دیگر را هم ببیند. یعنی یک جا جست‌وجو کند. و دیگر لازم نیست به کتابخانه دیگر برود و با اختلاف روش‌های خدمات‌رسانی که در آنجا هست هرکدام را جداگانه بررسی کند.

● **همکاران شما در این طرح از چه گروهی تشکیل یافته‌اند و شامل چه تخصص‌هایی می‌باشند؟**

○ همکاران را در چند بخش تقسیم‌بندی کردیم. یکی بخش علمی که خود من سرپرستی آن را دارم. ما در این بخش اطلاعات را کدبندی و تقسیم‌بندی می‌کنیم به نحوی که پس از ورود به بانک برای نرم‌افزار قابل تشخیص باشد. مشخص می‌کنیم که از کجا تا کجای این جمله کتاب‌شناسی است و از کجا تا کجای آن نسخه‌شناسی است؟ کدام قسمت در مورد مؤلف توضیح می‌دهد. و کدام قسمت در مورد خود کتاب توضیح می‌دهد. کدام قسمت در مورد بر افزوده‌هاست. کدام قسمت در رابطه با مشخصات فیزیکی کتاب‌ها و خود نسخه‌های خطی است. این تفکیک‌ها و تقسیم‌بندی‌ها به عهده بخش علمی است که در این بخش همکاران ما این کار را انجام می‌دهند. بخشی داریم به نام بخش نرم‌افزار که در این بخش آقایانی که هستند این نرم‌افزارها را طوری طراحی می‌کنند که کدهایی را که ما مشخص کردیم بتوانند تفکیک کنند و آن را برای کاربر نمایش بدهند به صورتی که بتوانند آن را جست‌وجو کنند. نحوه تبدیل این‌ها به عهده بخش نرم‌افزار است. یک بخش ورود اطلاعات تا این اطلاعاتی که تفکیک شده‌اند یکجا وارد نرم‌افزار شوند، کلمه به کلمه، حرف به حرف، بعد که وارد شدند یک مرحله کنترل؛ یعنی یک بخش عمده‌ای که روی آن خیلی تأکید داریم، کنترل ورود این اطلاعات است که

صورت مختصر اشاره می‌کنم که در بخش کتاب‌شناسی اطلاعات مربوط به نام کتاب، نام کتاب اصلی (در مواقعی که کتاب شرح یا ذیل یا مختصری از کتاب دیگری باشد یا شرح بر شرح بوده باشد نام کتاب اصلی)، نام مؤلف، توضیحاتی در مورد مؤلف - منظور زندگی نامه مختصر مؤلف - که معمولاً در بعضی از فهرست‌ها اشاره می‌شود. در بخش نسخه‌شناسی نام کاتب، مکان کتابت، نوع خط، نوع تزیینات نسخه، مسائل مربوط به مشخصات ظاهری نسخه که بخش فیزیکی آن ظاهر نسخه را در واقع در بر می‌گیرد. این بخش نسخه‌شناسی ارتباطی به متن و مضمون ندارد این بخش را ذیل نسخه‌شناسی آورده‌ایم.

من به صورت مختصر و تیتروار عناوین قابل جست‌وجو و طبقه‌بندی شده در بانک اطلاعات‌مان را ذکر می‌کنم. در بخش کتاب‌شناسی ذیل بخش کتاب: موضوع، زبان نسخه، تاریخ‌تألیف توضیحات کلی در مورد متن کتاب، تقسیم‌بندی و عناوین بخش‌بندی نسخه کتاب اصلی. در بخش مؤلف، توضیحات کلی در مورد مؤلف و در بخش منابع دیگر آدرس نسخه در منابع‌مانند الذریعه، کشف الظنون و سایر منابع و مآخذ که عده‌ای از فهرس به آنها اشاره می‌کردند ذیل عنوان منابع دیگر، آمده است. در بخش نسخه‌شناسی مشخصات ظاهری نسخه، آغاز نسخه، انجام نسخه، متن انجام یا ترقیمه یا سخنان کاتب در انتهای نسخه، نام کاتب، تاریخ کتابت، مکان کتابت، یُهدی الیه یا نام فردی که نسخه به آن اهدا شده یا به‌دستور یا درخواست او نوشته شده در بخش برافزوده‌ها یا ویژگی‌های خاص و هرگونه یادداشت اجازه سما و بلا و تصویر و مینیاتور، جداول نجومی، اشکال هندسی و شماره ۱ دستیابی اگر در دفتر ثبت قبلاً شماره پیشین داشته، میزان آسیب دیدگی نسخه این تفکیک‌هایی که شده است. در رابطه با عناوین یعنی اسم کتابخانه‌هایی که به صورت کلی خدمت‌تان عرض کردم کتابخانه‌های تهران به ترتیب از مرحله اول تا الان کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری یا همان کتابخانه سپهسالار، کتابخانه کاخ گلستان، کتابخانه ملی، کتابخانه ملی ملک، کتابخانه شماره مجلس شورای اسلامی در مرحله دوم نشریه نسخه‌های خطی در ۱۲ مجلد، دانشکده ادبیات دانشگاه تهران ۳ مجلد، دانشکده حقوق دانشگاه تهران، دانشکده پزشکی دانشگاه تهران دانشکده الهیات دانشگاه تهران، ۲ مجلد، مؤسسه پژوهشی و مطالعات فرهنگی، موزه ملی ایران، سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، کتابخانه مدرسه مروی، مرکز دایرةالمعارف بزرگ اسلامی جلد ۱، انجمن آثار مفاخر فرهنگی، کتابخانه نوربخش یا خانه‌های نعمت‌الهی، ۲ مجلد، کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و کتابخانه شماره ۱ مجلس شورای اسلامی که در مجموع ۱۲۰ مجلد فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه‌های تهران را شامل می‌شود. در بخش نشریه نسخه‌های خطی از کشورهایی که از آنها به صورت برگزیده مرحوم‌دانش پژوه و استاد ایرج افشار نسخه‌ها را معرفی کردند به ترتیب الفبایی آذربایجان شوروی سابق، آلمان، ازبکستان، انگلستان، ایالات متحده آمریکا، ایران، بوسنی هرزگوین پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ترکیه، چین، دانمارک، روسیه فدراتیک، رومانی، سوئیس، عراق، عربستان سعودی، فرانسه،

قابلیت‌های این نرم‌افزار به دو بخش تقسیم می‌شود. کلیه اطلاعاتی که در فهرست‌های نسخه‌های خطی راجع به هر نسخه داده می‌شود در دو گروه مستقل قابل تبدیل بوده یکی بخش کتاب‌شناسی است یکی بخش نسخه‌شناسی در ذیل این دو بخش باز تقسیم‌بندی‌های مکرر دیگری داریم.

خودشان فرمودند که این کار یک کار مقدماتی است و ما روی این هنوز بررسی‌هایی را انجام می‌دهیم آن هم محدود به نسخه خطی‌های خود همان کتابخانه نه به صورت فراگیر.

● توانایی‌های نرم‌افزاری که شما طراحی نموده‌اید چیست؟ آیا با توجه به ویژگی‌های فهرس نسخ خطی در ایران انجام گرفته یا یک طرح کلی جهانی و قابل تبدیل است؟

○ قابلیت‌های این نرم‌افزار به دو بخش تقسیم می‌شود. کلیه اطلاعاتی که در فهرست‌های نسخه‌های خطی راجع به هر نسخه داده می‌شود در دو گروه مستقل قابل تبدیل بوده یکی بخش کتاب‌شناسی است یکی بخش نسخه‌شناسی در ذیل این دو بخش باز تقسیم‌بندی‌های مکرر دیگری داریم. اگر من بخواهم تمام جزئیات را بگویم چون ۲۵ فیلد مختلف هست مفصل خواهد شد فقط به

فلسطین، کرواسی، گرجستان، مقدونیه، هلند و یوگسلاوی کشورهای هستند که از آنها در مراکز تحقیقاتشان نسخه‌های خطی وجود دارد و مرحوم دانش پژوهش در نشریه نسخه‌های خطی آنها را معرفی کردند و ما به تفکیک محل امکان دسترسی به آن و توصیف آن نسخه‌ها را داریم.

• آن نسخه‌ها فارسی هستند یا عربی؟

○ هم فارسی و هم عربی؛ البته بخش خیلی مختصری ترکی دارد.

• قسمت دوم سؤال را مطرح می‌کنم آیا با توجه به ویژگی‌های فهرس نسخ خطی که در ایران انجام گرفته با یک طرح کلی جهانی قابل تطبیق است؟

○ این در رابطه با فهرست نسخه‌های خطی ایران انجام شده ولی از آنجایی که فهرست نسخه‌های خطی ایران هم خودش الگویی است از نحوه فهرست‌نویسی و اصل فهرست‌نویسی از غرب به ایران آمده. این روش یعنی نوع تفکیکی که یک بخش کتاب‌شناسی و یک بخش نسخه‌شناسی و به این شکل نوشته شود این خودش الگویی از الگوی غربی است و می‌شود گفت: که این قابل تطبیق است و ضمن اینکه امکاناتی که تکنولوژی جدید در اختیار ما قرار می‌دهد این را در آینده قابل توسعه به بخش‌های دیگر هم می‌کند.

• آیا از برنامه شما محققان و پژوهشگران این حوزه مطلع هستند و یا رجوع خاصی جهت جست‌وجوی این منابع داشته‌اند؟

○ از سال ۷۹ که ما کار را شروع کردیم هر کجا تا که توانستیم در نمایشگاه‌های کتاب، اطلاع‌رسانی، حتی نمایشگاه قرآن و قرآن‌های خطی ما در حد توان‌مان برای معرفی و اطلاع‌رسانی به محققان حضور داشتیم. چندبار هم در مجلات علمی که مربوط به نسخه‌شناسی یا در رابطه با این حوزه است من گزارش پیشرفت و نحوه عملکرد را به محققان دادم.

• مانند چه مجله‌های تخصصی‌ای؟

○ مانند مجله پیام بهارستان که کتابخانه مجلس چاپ می‌کند و کتاب هفته و چند نشریه دیگری که در رابطه با حوزه میراث فرهنگی هست. تا جایی که می‌شد این اطلاع‌رسانی را ما در نمایشگاه و به وسیله این مجلات انجام دادیم ولی من با تجربه‌ای که در رابطه با نمایشگاه‌ها داشتم می‌دیدم که هر سال عده‌ای به ما مراجعه می‌کنند تازه اولین بار بود که می‌شنیدند همچنین چیزی وجود دارد. بهترین راه برای معرفی و عرضه آن است که در دسترس قرار بگیرد که آن هم با تلاشی که از طرف مسئولان سازمان چاپ و انتشارات در جریان است به زودی در دسترس قرار خواهد گرفت.

• حالا با توجه به اینکه خیلی از محققان و پژوهشگران به انواع مختلف با کار شما آشنا شدند چه از طریق مصاحبه‌هایی که شما داشتید و چه از طریق حضور مستقیم شما در نمایشگاه کتاب و چه نمایشگاه قرآن آیا رجوع خاصی هم جهت جست‌وجوی منابع

داشته‌اند. الان کسانی هستند که با شما ارتباط داشته باشند منابعی را بخواهند شناسایی کنند و نسخه‌هایی را شناسایی کنند و با شما در ارتباط باشند؟

○ بله. طی ۲ سالی که از طریق نمایشگاه‌ها یا از طریق آن مقالات با کار ما آشنا شدند تماس می‌گیرند و ما در حد توانایی‌مان موارد جست‌وجوی آنها را انجام می‌دهیم و به وسیله نامبر یا پیک یا مراجعه حضوری نتیجه جست‌وجو را در اختیارشان قرار می‌دهیم. الان ما مراجعه‌کنندگان فراوانی داریم از اساتید و محققان این حوزه یا مراکزی که به نوعی در رابطه با نسخ خطی و میراث مکتوب فعالیت می‌کنند.

• می‌شود گفت که فعالیت شما با اینکه عرضه عمومی نشده ولی تقریباً شروع شده؟

○ بله. در حد محدود، خیلی امکانات ما در حد پاسخگویی محدود هست ولی در همین وسع خودمان برای حل مسائل و مشکلات تا جایی که توانستیم اگر خدمتی از ما برمی‌آمده انجام دادیم.

• آیا سازمان یا مؤسسه‌ای متولی حمایت از این‌گونه تلاش‌ها هست یا نه از جهت کمک‌های مالی یا چاپ یا انتشارات هفتگی؟

○ من در ابتدای صحبت‌هایم اشاره کردم که این طرح، طرح ملی است و طبیعی بود که به صورت خصوصی و انفرادی امکان انجام شدنش نبود از نظر مالی و از نظر اجرایی چون کار گروهی هست و احتیاج به زمان و هزینه دارد، از ابتدا حامی این طرح سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بوده و کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به این سازمان است.

• با تشکر از شما جناب آقای گل‌باز که در این مصاحبه شرکت کردید امیدوارم که هرچه زودتر این کار ارزشمند شما به نتیجه برسد و تمام محققان و پژوهشگران از این اثر و کار ماندگار شما استفاده کنند.

○ خیلی ممنون از اینکه زحمت کشیدید و از مجله ماهنامه کلیات که به صورت تخصصی در حوزه میراث مکتوب فعالیت می‌کند تشریف آوردید! امیدوارم که موفق باشید ضمن اینکه مجدد من یادآوری کنم که این کار، کارگروهی است و تعداد زیادی از دوستان و همکاران ما در این کار نقش داشتند و من به عنوان نماینده همه آنها اینجا صحبت کردم و به هیچ عنوان کار انفرادی نبوده و نیست و به صورت انفرادی امکان‌پذیر نیست هنگامی که این کار ارائه شود لیست همه همکاران و کسانی که به نوعی در پدید آمدن این مجموعه نقش داشته‌اند، ذکر خواهد شد و من بدین وسیله از زحمات همه آنها تشکر می‌کنم و به طور خاص از جناب آقای قدیم‌زاده به خاطر حمایت از این طرح که بدون حمایت ایشان امکان نداشت که در طول این ۴ سال این طرح تا به اینجا ادامه پیدا کند. امیدوارم با تلاشی که ایشان و همکارانشان در سازمان چاپ و انتشارات دارند هرچه زودتر این کار ارائه شود هم به صورت شبکه جهانی اینترنت و هم به صورت سی دی و لوح فشرده و هم به صورت شبکه‌ای در اختیار کتابخانه‌ها قرار بگیرد.